

УДК 159.922.8:159.9.072.5:316.624

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-1.22>**Юлія ТВЕРДОХВАЛОВА**

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ
tverdohvalovajulia@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8431-0943

Алла ШИЛІНА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ
anshyla.a@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7377-0776

Наталія ГРЕСА

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5,
Харківський національний університет внутрішніх справ
natashagresa@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0517-4822

ПСИХОДІАГНОСТИКА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У СИСТЕМІ КОМПЛЕКСНОЇ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ОЦІНКИ

Анотація. У статті здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми психодіагностики девіантної поведінки підлітків у контексті комплексної міждисциплінарної оцінки. Актуальність дослідження зумовлена зростанням поширеності девіантних і делінквентних форм поведінки серед неповнолітніх в умовах соціальної нестабільності, трансформації ціннісних орієнтацій та підвищених психосоціальних ризиків розвитку особистості.

Мета статті полягає у комплексному аналізі та науковому обґрунтуванні інтегративного психодіагностичного підходу до вивчення девіантної поведінки підлітків, який дає змогу не лише фіксувати зовнішні поведінкові прояви, але й ідентифікувати глибинні індивідуально-психологічні детермінанти та фактори ризику її формування.

Методологія дослідження ґрунтується на міждисциплінарному, системному та біопсихосоціальному підходах. У роботі використано методи теоретичного аналізу, узагальнення й систематизації наукових джерел, а також якісного аналізу психодіагностичних даних. Обґрунтовано доцільність поєднання стандартизованих опитувальників, експертних методів, спостереження та проєктивних психодіагностичних методик (зокрема, тестів Сонді та Роршаха) для зниження впливу соціально бажаної самопрезентації та підвищення достовірності результатів. Особливу увагу приділено оцінці регуляторних, емоційних, когнітивних та особистісних чинників девіантного розвитку.

Наукова новизна роботи полягає в обґрунтуванні комплексної моделі психодіагностики девіантної поведінки підлітків, яка поєднує кількісні та якісні методи дослідження і дає змогу реконструювати латентні психологічні механізми девіацій. Розкрито діагностичний потенціал проєктивних методик у системі міждисциплінарної оцінки та показано їхнє значення для виявлення прихованих агресивних, афективних і дезадаптивних тенденцій.

Висновки. Сформульовано висновок, що ефективна психодіагностика девіантної поведінки підлітків можлива лише за умови комплексного міждисциплінарного підходу, який враховує багатфакторну природу девіацій. Поєднання різних психодіагностичних інструментів забезпечує більш повну та валідну оцінку психологічних детермінант девіантної поведінки, що створює підґрунтя для розроблення цільових профілактичних і корекційних програм та підвищення ефективності психологічної допомоги неповнолітнім груп ризику.

Ключові слова: девіантна поведінка, підлітки, психодіагностика, міждисциплінарний підхід, комплексна оцінка, проєктивні методики, фактори ризику, соціальна дезадаптація.

© Ю. Твердохвалова, А. Шиліна, Н. Греса, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Iuliia TVERDOKHVALOVA

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Sociology and Psychology,
Educational and Research Institute № 5,
Kharkiv National University of Internal Affairs
tverdohvalovajulia@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8431-0943*

Alla SHYLINA

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Sociology and Psychology,
Educational and Research Institute № 5,
Kharkiv National University of Internal Affairs
anshyla.a@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7377-0776*

Nataliia HRESA

*Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Sociology and Psychology,
Educational and Research Institute № 5,
Kharkiv National University of Internal Affairs
natashagresa@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0517-4822*

**PSYCHODIAGNOSTICS OF ADOLESCENTS' DEVIANT BEHAVIOR WITHIN
A SYSTEM OF COMPREHENSIVE INTERDISCIPLINARY ASSESSMENT**

Abstract. *The article presents a theoretical and methodological analysis of the problem of psychodiagnostics of adolescents' deviant behavior within the framework of a comprehensive interdisciplinary assessment. The relevance of the study is determined by the increasing prevalence of deviant and delinquent forms of behavior among minors in conditions of social instability, transformation of value orientations, and heightened psychosocial risks to personality development.*

The purpose of the article is to conduct a comprehensive analysis and provide scientific substantiation of an integrative psychodiagnostic approach to the study of adolescents' deviant behavior, which makes it possible not only to record external behavioral manifestations but also to identify deep individual psychological determinants and risk factors underlying its formation.

The research methodology is based on interdisciplinary, systemic, and biopsychosocial approaches. The study employs methods of theoretical analysis, generalization, and systematization of scientific sources, as well as qualitative analysis of psychodiagnostic data. The expediency of combining standardized questionnaires, expert assessment methods, observation, and projective psychodiagnostic techniques (in particular, the Szondi and Rorschach tests) is substantiated in order to reduce the influence of socially desirable self-presentation and to enhance the reliability of diagnostic results. Special attention is paid to the assessment of regulatory, emotional, cognitive, and personality-related factors of deviant development.

The scientific novelty of the study lies in substantiating a comprehensive model of psychodiagnostics of adolescents' deviant behavior that integrates quantitative and qualitative research methods and enables the reconstruction of latent psychological mechanisms of deviance. The diagnostic potential of projective techniques within an interdisciplinary assessment system is revealed, and their significance for identifying hidden aggressive, affective, and maladaptive tendencies is demonstrated.

Conclusions. *It is concluded that effective psychodiagnostics of adolescents' deviant behavior is possible only within a comprehensive interdisciplinary approach that takes into account the multifactorial nature of deviance. The integration of various psychodiagnostic tools provides a more complete and valid assessment of the psychological determinants of deviant behavior, thereby creating a foundation for the development of targeted preventive and corrective programs and for increasing the effectiveness of psychological support for at-risk adolescents.*

Key words: *deviant behavior, adolescents, psychodiagnostics, interdisciplinary approach, comprehensive assessment, projective techniques, risk factors, social maladaptation.*

Постановка проблеми. Сучасні соціальні трансформації, зростання рівня соціальної напруженості та нестабільності, а також ускладнення умов соціалізації підлітків актуалізують проблему девіантної поведінки як одну з ключових у психологічній науці та практиці. Підлітковий вік є сенситивним періодом розвитку особистості, у межах якого інтенсифікуються процеси самовизначення, формування ідентичності та системи цінностей, що за несприятливих умов може супроводжуватися порушеннями поведінкової регуляції та відхиленнями від соціальних норм. Цей контекст вимагає глибокого переосмислення підходів до виховання молодого покоління, яке є найбільш вразливим до негативних соціальних процесів. Майбутнє суспільства залежить від соціальної стійкості, життєвої стратегії та здатності молоді до саморегуляції поведінки [10].

Нестабільні соціальні процеси стають підґрунтям для проявів девіантної та делінквентної поведінки, в основі яких лежать порушення соціальної адаптації, десоціалізація та ресоціалізація особистості [4].

Девіантна поведінка рідко є продуктом єдиного фактора, натомість виникає внаслідок взаємодії численних впливів [11]. Існування осіб, поведінка яких відхиляється від встановлених соціальних норм, вимагає розроблення наукової бази та системи психологічних методів дослідження й превенції.

Складність психодіагностичного вивчення девіантної поведінки зумовлена, зокрема, недостатньою чутливістю та диференційною здатністю значної частини наявних діагностичних засобів, а також потребою їх подальшого теоретичного осмислення й методологічного вдосконалення. Особливої уваги потребує етап первинного виявлення факторів ризику, оскільки відповіді підлітків можуть бути спотворені внаслідок свідомого контролю самопрезентації, прагнення відповідати соціальним очікуванням або через обмежені можливості усвідомлення та вербалізації власного внутрішнього досвіду. За таких умов наукова значущість дослідження визначається необхідністю розроблення комплексного психодіагностичного підходу, який би давав змогу виходити за межі поверхневої фіксації поведінкових проявів і забезпечував надійну

реконструкцію психологічних механізмів, що детермінують девіантні порушення.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Дослідження девіантної поведінки має глибоке коріння як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці. У психолого-педагогічній науці встановлені чіткі критерії, що розкривають сутність девіантної поведінки неповнолітніх, включно з педагогічною занедбаністю, делінквентністю, нестабільністю цінностей, психологічною агресією, підвищеною тривожністю та схильністю до конфліктів [12].

Українські вчені активно досліджують психологію девіантної особистості [4], адиктивну поведінку [5], а також загальні питання психології девіантної поведінки [3]. У межах школи глибинної психодіагностики велика увага приділяється кримінальним тенденціям та їх діагностиці. У контексті діяльності психолого-медико-педагогічні комісії (консультації), відзначається, що обстеження неповнолітніх з девіантною та делінквентною поведінкою є новим завданням, яке вимагає комплексної психологічної оцінки та вдосконалення психодіагностичних навичок. Дослідження підкреслює важливість інтегрального якісного аналізу: порівняння даних, отриманих з матеріалів (анамнез), та результатів експериментального обстеження [7].

Міжнародні дослідження підтверджують, що кримінальна поведінка є багатогранною і формується внаслідок взаємодії психологічних, когнітивних, соціальних та середовищних факторів. До ключових предикторів належать дитячі травми (нехтування, жорстоке поводження), вплив однолітків, когнітивні спотворення (виправдання поведінки, мінімізація шкоди, екстерналізація провини) [11]. У дослідженні Раджабова Феруза аналізувалися психічні розлади серед неповнолітніх, що є наслідком їхньої нездатності знайти свою роль у суспільстві [10]. Встановлено, що нейротизм призводить до зростання депресії та стагнації, тоді як підвищений рівень психотизму може призводити до зростання загальної активності, яка через відсутність чітко сфокусованої діяльності може трансформуватися у злочинну поведінку. Також встановлено, що підлітки з вираженими інтровертованими рисами та поведінковими відхиленнями є підвищено вразливими до залучення у

протиправну діяльність унаслідок зовнішнього тиску з боку оточення, що зумовлено їхньою соціальною пасивністю та сором'язливістю.

Мета статті: комплексний аналіз та обґрунтування інтегративного психодіагностичного підходу, що дає змогу не тільки констатувати наявність схильності до девіантної поведінки, але й надійно ідентифікувати специфічні індивідуально-психологічні механізми, що лежать в основі різних форм девіантної поведінки.

Виклад основного матеріалу. Девіантна поведінка є шкідливою як для самої особистості, так і для оточуючого суспільства, несе загрозу міжособистісному благополуччю та супроводжується соціальною дезадаптацією.

У психолого-педагогічній науці встановлено чіткі критерії, що розкривають сутність девіантної поведінки неповнолітніх, які включають педагогічну занедбаність, делінквентність, нестабільність цінностей, психологічну агресію, соціальну пасивність, підвищену тривожність та схильність до конфліктів [12].

Загальні критерії девіантної поведінки включають [7] несумісність із загальноприйнятими та офіційно встановленими соціальними нормами; негативне оцінювання іншими людьми; шкідливість для самої особистості та оточення; переважна та стійка повторюваність (часта або тривала); розгляд у межах медичної норми (проблемна поведінка, а не психічне захворювання); супровід різними проявами соціальної дезадаптації; наявність виражених індивідуальних, вікових та гендерних особливостей.

Варто зазначити, що девіантна поведінка може бути частиною нормального розвитку або наслідком адаптації до несприятливого середовища (як проблемна поведінка), але також здатна набувати форми поведінкового розладу, за якого порушуються права інших або соціальні норми та стандарти. Девіантна поведінка зазвичай супроводжується низьким рівнем життєвих стандартів, зниженою критичністю до власних дій, когнітивними спотвореннями, а також негативним самовідчуттям та емоційним погіршенням [7].

Формування девіантної поведінки є багатофакторним феноменом, який виникає внаслідок складної взаємодії соціально-економічних, морально-психологічних, соціально-психологічних та індивідуально-психологічних чинників [4]. Зарубіжні дослідження також

підтверджують, що кримінальна поведінка рідко є продуктом єдиного фактора, натомість виникає із взаємодії психологічних, когнітивних, соціальних та середовищних впливів.

Психологічні чинники, які можуть бути маркерами або індикаторами девіантного розвитку, включають прихильність, ініціативність, самоконтроль, моральний та когнітивний розвиток, тривожність, захисні механізми, агресію, а також стосунки з однолітками [9].

Дефіцити у сфері саморегуляції є одними з ключових психологічних індикаторів ризику, що лежать в основі різних форм девіантної поведінки.

Знижений рівень саморегуляції є загальним фактором ризику для делінквентної поведінки та наркозалежності. Імпульсивність і низький самоконтроль розглядаються як загальні дефіцити саморегуляції [11].

Труднощі в емоційній регуляції є однією з ранніх дитячих проблем, що призводять до антисоціальної поведінки.

Особистісні риси та психопатологічні прояви тісно пов'язані з девіантною поведінкою, коли високий рівень агресивності є основою більшості злочинів. Агресивність, особливо у поєднанні з психопатологією, становить особливу небезпеку.

Психотизм (який включає прагнення до переваги, егоїзм, гіперактивність та неприйняття загальноприйнятих норм) може призводити до зростання загальної активності та за відсутності сфокусованої діяльності трансформуватися у злочинну поведінку. Нейротизм часто призводить до підвищення депресії та стагнації. Високий рівень депресії у підлітків з поведінковими порушеннями пов'язаний зі зниженням самооцінки та може стати поштовхом до трансформації поведінки у стабілізовану незаконну форму [10].

Особистісні риси, такі як екстраверсія та інтроверсія, також виявляються по-різному. Підлітки з девіантною поведінкою, що виявляють інтровертовані риси, можуть бути втягнуті у злочинність через примус або насильство з боку інших. Екстраверсія, не збалансована помірною інтроверсією, може проявлятися у поверхневій товариськості та неконструктивній поведінці; злочини цього типу часто пов'язані з наслідуванням кримінальної поведінки [10].

Кримінальна поведінка значною мірою залежить від когнітивних спотворень. Це включає такі механізми, як екстерналізація провини, мінімізація шкоди та виправдання власної поведінки [8]. Особи з девіантною поведінкою часто мають знижену критичність до власних дій та спотворене мислення («чорно-біле» мислення), особливо це характерно для наркозалежних.

Девіантні форми поведінки нерідко поєднуються із заниженим рівнем самооцінки, що спонукає підлітків орієнтуватися на такі соціальні групи, у межах яких вони відчують прийняття та значущість, навіть за умови асоціального характеру цього оточення.

Дитяча травма, включно з емоційним нехтуванням, жорстоким поводженням та сімейною дисфункцією, може порушувати моральний розвиток та емоційну регуляцію, схилиючи до антисоціальної поведінки [6].

Непослідовне виховання, суворі покарання та недостатній нагляд батьків значно сприяють підлітковій делінквентності. Особи з наркозалежністю також демонструють вище незадоволення стосунками з батьками порівняно з просоціальними групами.

Дослідження механізмів девіантної поведінки ґрунтується на інтегральному якісному аналізі, який передбачає порівняння даних, отриманих з анамнезу та наданих матеріалів, результатів експериментального обстеження та спостереження за поведінкою підлітка під час дослідження. Цей цілісний, багатофакторний, біо-психо-соціальний та правовий підхід є необхідним для виявлення девіацій у неповнолітніх. У рамках психологічної діагностики особлива увага приділяється оцінці когнітивних функцій, особистісних та регуляторних сфер, які повинні бути співвіднесені з психологічним віком обстежуваного. Типовий набір психологічних та діагностичних інструментів складається в середньому з 10–15 методик [7].

У сучасній психологічній науці сформовано широкий спектр психодіагностичних методик, спрямованих на виявлення та аналіз різних аспектів девіантної поведінки. Зазначені інструменти різняться за теоретичними підходами, діагностичною спрямованістю та рівнем узагальненості отримуваних показників, що дає змогу досліджувати як зовнішні поведінкові прояви, так і внутрішні психологічні

детермінанти девіацій. Зокрема, застосовуються методики, орієнтовані на оцінку схильності до агресивної та делінквентної поведінки, особливостей емоційної регуляції, ціннісно-мотиваційної сфери, рівня самоконтролю, а також специфіки міжособистісних взаємин. Як приклади таких психодіагностичних засобів можна навести такі.

1. Тест-опитувальник для визначення акцентуації характеру (Г. Шмішек). Виявляє акцентуації характеру, які найбільш виражені в підлітковому віці і можуть сприяти фіксації девіантної поведінки [4; 12]. Цей опитувальник визначає кількісний показник вираженості акцентуацій.

2. Опитувальник діагностики агресивних та ворожих людей Басса-Дарки. Використовується для кількісної оцінки різних форм агресії (фізична агресія, вербальна агресія, роздратування) та ворожості (підозрілість, образа) [4].

3. Проективні психодіагностичні методики. Є науково значущими для вивчення девіантної поведінки, оскільки дають змогу опосередковано виявляти особистісні смисли, неусвідомлювані мотиваційні тенденції та суб'єктивну картину світу. Використання проективного підходу суттєво знижує вплив свідомого контролю та тенденції до соціально бажаної самопрезентації, що підвищує достовірність отриманих діагностичних даних.

4. Тест Сонді. Дає змогу досліджувати несвідомі потяги та індивідуальні характерологічні особливості особистості. Методика дає змогу виявляти схильності до різних психологічних тенденцій, зокрема агресивно-жорстокої поведінки та садистських проявів, параноїдальної домінантної ворожості, а також депресивних та суїцидальних нахилів.

Методика забезпечує глибинну діагностику, яка виявляє приховані, латентні тенденції та патологію потягів (наприклад, латентну схильність до сексуального насильства), які людина може не усвідомлювати. Слабкими сторонами тесту Сонді є його ненадійність і валідність, що залишається предметом дискусій в академічній психології.

В. Барко і В. Барко перевіряли діагностичну валідність проективного методу портретних виборів Л. Сонді за допомогою об'єктивних психофізіологічних показників. Автори пропонують оригінальний підхід до валідації

тесту, який полягає у порівнянні традиційних результатів вибору портретів (відповідей респондентів у бланковому форматі) з даними, отриманими під час поліграфологічного (комп'ютерного поліграфа) вимірювання психофізіологічних реакцій під час демонстрації тих самих портретів [2].

5. Тест Роршаха. Призначений для діагностики емоційної сфери, упорядкованості мислення та агресивних/сексуальних тенденцій. Виявляє надмірну емоційність, ірраціональну, непередбачувану поведінку або аутизм. Може використовуватися для виявлення антисоціального розладу особистості у поєднанні з іншою інформацією.

В. Барко і В. Барко розглядають застосування проєктивного тесту Роршаха для вивчення індивідуально-психологічних характеристик дітей з мовленнєвими порушеннями. Автори обґрунтовують переваги тесту Роршаха порівняно з іншими діагностичними інструментами, а також описують процедуру його використання в дослідженні такої категорії дітей [1].

6. Схема спостереження за проявами девіантної поведінки особистості (карта Д. Стотта). Використовується для експертної оцінки дезадаптованості за такими поведінковими проявами: недовіра до людей, ворожість до дорослих та однолітків, невротичні симптоми (занепокоєння, відсутність уваги), невгамовність (нетерплячість, нездатність до посидючості [4; 12]. Використовується експертна оцінка (психологів, педагогів, батьків). Фіксація наявності чи відсутності форм поведінки для отримання «коефіцієнта дезадаптованості» [4]. Дає змогу виявити динаміку змін поведінки після профілактичної роботи. Надає оцінку зовнішніх симптомів, що доповнює дані самозвітів [12].

7. Метод узагальнення незалежних характеристик. Аналіз матеріалів (звітів педагогів, поліції, медичних документів) для визначення біологічних, психологічних, соціальних та правових факторів девіантної поведінки [7].

Структурована оцінка соціальної ситуації розвитку відображає цілісний, багатофакторний підхід до проблеми девіантної поведінки. Психологічні фактори (особистісні, когнітивні, поведінкові риси), такі як некритичне ставлення до асоціальних форм поведінки,

акцентуовані риси характеру, низька самооцінка та імпульсивність, є домінантними і визначають поведінку неповнолітнього [7].

Ефективна психодіагностика девіантної поведінки базується на комбінуванні методів для подолання їхніх індивідуальних недоліків.

Глибинна психодіагностика дає змогу ідентифікувати стійкі характерологічні предиктори агресивної та кримінальної поведінки, які є незалежними від ситуативних чинників. Високий рівень агресивності виступає центральним психологічним феноменом, що лежить в основі більшості протиправних дій [10].

Висновки. Отже, девіантна поведінка підлітків є багатовимірним феноменом, який формується внаслідок взаємодії соціальних, психологічних та індивідуально-особистісних чинників, що зумовлює необхідність її розгляду в межах комплексної міждисциплінарної оцінки. Психодіагностика девіантної поведінки ускладнюється обмеженою інформативністю окремих методик, впливом соціально бажаних відповідей і недостатньою рефлексивністю підлітків, що потребує поєднання різних діагностичних підходів і джерел інформації. Проєктивні методики є важливим компонентом комплексної психодіагностики, оскільки дають змогу виявляти латентні мотиваційні й характерологічні тенденції та зменшують вплив свідомого контролю відповідей.

Інтеграція кількісних, якісних і експертних методів у межах міждисциплінарного підходу забезпечує більш надійну ідентифікацію психологічних механізмів девіантної поведінки та створює підґрунтя для розроблення ефективних профілактичних і корекційних програм.

Перспективами дослідження є подальше емпіричне уточнення та валідація інтегративних психодіагностичних моделей, що поєднують психологічні, соціальні, педагогічні та медичні індикатори девіантного розвитку, з урахуванням вікових, статевих і соціокультурних відмінностей підлітків. Також перспективним напрямом є розширення діагностичного інструментарію шляхом адаптації та стандартизації сучасних методик, зокрема проєктивних методів, та розроблення комбінованих діагностичних батарей для підвищення чутливості до латентних психологічних механізмів девіацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барко В., Барко В. Діагностика індивідуально-психологічних особливостей дітей з вадами мовлення за допомогою тесту Роршаха. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 22–27.
2. Барко В., Барко В. Валідизація методу портретних виборів Л. Сонді на основі оцінки і вимірювання психофізіологічних реакцій респондентів. URL: <https://polygraph.ua/validizacziya-metodu-portretnih-vivoriv> (дата звернення: 11.12.2025).
3. Бондарчук О. Психологія девіантної поведінки: курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. 88 с.
4. Гошовський Я., Гошовська Д. Психологія девіантної особистості: навчально-методичний посібник до практичних занять. Луцьк, ПП Іванюк, 2022. 106 с.
5. Максимова Н. Психологія девіантної поведінки: навч. посібник Київ: Либідь, 2011. 520 с.
6. Boren R., Wynn T. Childhood trauma and juvenile delinquency. *Journal of Forensic Psychology*. 2014. Vol. 19. № 2. P. 45–58.
7. Delibalt V., Degtyaryov A., Dozortseva E., Chirkina R., Dvoryanchikov N., Pimonov V., Debolsky M., Malkin D. Evaluation of cognitive functions, personality and regulatory sphere in minors with deviant and delinquent behavior within the authority of the psychological, medical and educational committee. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*. 2017. Vol. 5, № 2. P. 107–117. <https://doi.org/10.5937/IJRSEE1702107D>.
8. Gibbs J.C. Moral development and criminal thinking. *Criminal Justice and Behavior*. 2016. Vol. 43, № 3. P. 320–337.
9. Kerig P.K. Psychopathology, models of. In: Brown B. B., Prinstein M. J. (Eds.). *Encyclopedia of Adolescence*. 2011. Vol. 3. P. 237–243.
10. Rajabova F. Psychodiagnosics of the study of teenager's tendency to deviation (functional approach). *The American Journal of Social Science and Education Innovations*. 2020. Vol. 2, № 8. P. 531–536.
11. Rakesh A.M. The dark side of the mind: A psychological study of deviant behavior. *International Journal of Research and Scientific Innovation*. 2025. Vol. 12. P. 3333–3336. DOI: <https://doi.org/10.51244/IJRSI.2025.1210000290>.
12. Zhumagaliyeva B., Barabanova E. Model of social and psychological prevention of teenagers' deviant behavior. *European Scientific Journal*. 2013. № 2. P. 143–149.

REFERENCES:

1. Barko, V., Barko, V. (2014). Diahnostyka indyvidualno-psykholohichnykh osoblyvostei ditei z vadamy movlennia za dopomohoiu testu Rorshakha [Diagnosis of individual psychological characteristics of children with speech disorders using the Rorschach test]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Serii 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia / M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova*. Kyiv: Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova, (27), 22–27 [in Ukrainian].
2. Barko, V., Barko, V. Validyzatsiia metodu portretnykh vyboriv L. Sondii na osnovi otsinky i vymiriuvannia psykhofiziolohichnykh reaktsii respondentiv [Validation of L. Szondi's portrait choice method based on assessment and measurement of respondents' psychophysiological reactions]. URL: <https://polygraph.ua/validizacziya-metodu-portretnih-vivoriv> (access date 11.12.2025) [in Ukrainian].
3. Bondarchuk, O. (2006). Psykholohiia deviantnoi povedinky: kurs lektsii [Psychology of deviant behavior: a course of lectures]. Kyiv: MAUP, 88 p. [in Ukrainian].
4. Hoshovskyi, Ya., Hoshovska, D. (2022). Psykholohiia deviantnoi osobystosti: navchalno-metodychnyi posibnyk do praktychnykh zaniat [Psychology of deviant personality: educational and methodological manual for practical classes]. Lutsk: PP Ivaniuk, 106 p. [in Ukrainian].
5. Maksymova, N. (2011). Psykholohiia deviantnoi povedinky: navchalnyi posibnyk [Psychology of deviant behavior: textbook]. Kyiv: Lybid, 520 p. [in Ukrainian].
6. Boren, R., & Wynn, T. (2014). Childhood trauma and juvenile delinquency. *Journal of Forensic Psychology*, 19 (2), 45–58 [in English].
7. Delibalt, V., Degtyaryov, A., Dozortseva, E., Chirkina, R., Dvoryanchikov, N., Pimonov, V., Debolsky, M., & Malkin, D. (2017). Evaluation of cognitive functions, personality and regulatory sphere in minors with deviant and delinquent behavior within the authority of the psychological, medical and educational committee. *International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education*, 5 (2), 107–117. DOI: <https://doi.org/10.5937/IJRSEE1702107D> [in English].
8. Gibbs, J.C. (2016). Moral development and criminal thinking. *Criminal Justice and Behavior*, 43 (3), 320–337 [in English].

9. Kerig, P.K. (2011). Psychopathology, models of. In B.B. Brown & M.J. Prinstein (Eds.), *Encyclopedia of adolescence*, (3), 237–243 [in English].
10. Rajabova, F. (2020). Psychodiagnostics of the study of teenager's tendency to deviation (functional approach). *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2 (08), 531–536 [in English].
11. Rakesh, A.M. (2025). The dark side of the mind: A psychological study of deviant behavior. *International Journal of Research and Scientific Innovation*, 12, 3333–3336. DOI: <https://doi.org/10.51244/IJRSI.2025.1210000290> [in English].
12. Zhumagaliyeva, B., & Barabanova, E. (2013). Model of social and psychological prevention of teenagers' deviant behavior. *European Scientific Journal. Special Edition*, (2), 143–149 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 22.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 19.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.03.2026